

Хромова О. І.
кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії та історії науки і техніки
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ, Україна

ДИСКУРСИВНІ ВІЙНИ ЯК ПІДГРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПОДВІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

На перший погляд, проблеми ідентичності в сучасному глобалізованому світі вже не мають справжньої актуальності та не повинні бути предметом постійної філософської рефлексії, оскільки національні держави як такі, по суті, поступово стають мультикультурними, а людство перетворюється на єдину спільноту, що пов'язана спільною долею та спільною відповідальністю. Сам феномен ідентичності теж вже достатньо осмислений і у філософсько-науковому дискурсі, і в дослідженнях істориків, політологів, культурологів. Причому, сучасні підходи до проблеми ідентичності ґрунтуються на визнанні принципової відмінності її постановки в постмодерному світі від первісного новочасного наповнення. Тепер ідентичність уявляється не стільки як певна закріплена даність, скільки як поле перетину та взаємодії гетерогенних імпульсів. Більш того, деякі сучасні західні філософи та культурологи (наприклад, С.Холл, В.Декомб) піднімають питання, а чи потрібна взагалі ідентичність в умовах постмодерної деконструкції, яка піддала нищівній критиці її розуміння як цілісної, гармонійної, притаманної людині від народження?

Разом з цим, все більш очевидним стає той факт, що в сучасній реальності, процеси глобалізації відбуваються паралельно з процесами партикуляризації, тобто індивідуалізації. Ці два різноспрямованих процеси відіграють найважливішу роль не тільки в реаліях геополітики, але й в житті кожного суспільства, в повсякденному існуванні кожної людини. В мультикультурних країнах, на які перетворилися всі провідні суспільства

Заходу, спостерігаються конфлікти ідентичностей, які стають результатом існування в суспільстві різних соціальних спільнот, які в певні періоди розвитку можуть гостро і не відчувати, і не домагатися утвердження своєї «іншості» стосовно других спільнот, але в кризові моменти серед представників цих груп часто виникає спільна емоційна реакція, коли члени групи починають намагатися захистити деякі загальні цінності, що часто мають символічний характер. Хвиля демонстративних нападів мігрантів на корінних представників європейських країн, яка нещодавно прокотилася Старим Світом, на наш погляд, є виявом вищевказаного феномену.

В пострадянських суспільствах, яким є і Україна, ситуація ускладнюється тим, що крім існування різних ідентичностей тут має місце так звана «подвійна ідентичність». Поряд з цим поняттям в сучасній науковій літературі використовується термін «гібридна ідентичність» (В. Гриневич), «розмита ідентичність». Подвійна ідентичність є також явищем достатньо розповсюдженим і в історичній ретроспективі, і в сучасному глобалізованому світі. Це приналежність індивіда одночасно до кількох культур або співіснування в системі особистих цінностей різноспрямованих світоглядних моделей суспільного буття, певний симбіоз власної та іншої ідентичностей. Підставами для формування подвійної ідентичності є існування того чи іншого народу протягом тривалого часу в умовах відсутності власної національної держави та зануреності його еліт в певний загальноімперський дискурс (в нашому випадку – спочатку в польський, а згодом в австрійський, російський та радянський). І ось саме дискурсивні війни і в подальшому, вже в умовах становлення і розвитку власної державності, стають підґрунтям формування подвійної ідентичності, яка проявляє себе в невизначеному ставленні до національної держави з її інститутами, в розмитості власних уявлень щодо приналежності до певної політичної нації, в розгубленості щодо свого місця в громадянському суспільстві та не розумінні перспектив

і шляхів розвитку спільноти на майбутнє. Цей феномен, як правило, породжує тривале світоглядне протистояння, яке ми і спостерігаємо в українському суспільстві протягом останніх двох десятиліть. Тож соціально-філософський аналіз підвалин формування подвійної ідентичності сьогодні є достатньо актуальним.

Слід наголосити, що аналізуючи в даному контексті подвійну ідентичність, ми маємо на увазі саме національну ідентичність, яка є багатокомпонентним утворенням, найбільш виразними складовими якого є національна самосвідомість, менталітет, історична пам'ять, національні традиції, етнонаціональні образи, міфи, уявлення населення про місце країни у світі та її цивілізаційну приналежність тощо. Змістом загальнонаціональної ідентичності є самоототожнення людини з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державними та правовими інституціями, що є визначальним чинником реалізації та захисту її внутрішніх і зовнішніх інтересів. Очевидно, що головна мета формування національної ідентичності – досягнення психологічного усвідомлення спільноті долі всіх членів нації, незалежно від їх етнічного походження, формування почуття відповідальності громадян за її існування та розвиток.

Особливістю пошуків ідентичності в Україні після розпаду СРСР були спроби здійснення посттоталітарного дискурсу. Рефлексія над тоталітарним минулим завжди є життєво необхідною, оскільки глибинне осмислення тоталітарного досвіду позбавляє в певній мірі від можливості його повторення, а також допомагає подолати його травми. Але, на жаль, фундаментального осмислення власного тоталітарного минулого, його причин та наслідків, не здійснено в повному обсязі й дотепер, травми не подолані. Це породжує сьогодні маніпуляції історичною пам'яттю, яка є найважливішою складовою національної ідентичності. Історична пам'ять – колективне уявлення про минуле, на відміну від історичної науки є спрощеним сприйняттям минулого членами соціальної спільноти. Змістом

історичної пам'яті є не стільки певні історичні факти, об'єктивна інформація про події минулого, скільки уявлення його певного образу, суб'єктивне сприйняття цього образу та його оцінка окремою особистістю.

Різні образи історичної пам'яті про одні ті самі події в наш час перетворюються за допомогою мас-медіа в важке знаряддя дискурсивних війн, які, в свою чергу, формують підвалини подвійної ідентичності, ознакою якої є розмита система цінностей та невизначені чітко світоглядні орієнтири. М. Рябчук в своїх есе та дослідженнях, говорячи про національну свідомість українців на початку нашого століття вказував на її «хворобливу розщепленість» між «російсько-советською» ідеологічною парадигмою та пост- і антиколоніальними імперськими дискурсами [1,2]. Не має підстав стверджувати, що українське суспільство не просунулося за останні 15 років – від часів Помаранчевої революції – на шляху подолання ментальної тоталітарної спадщини. Опитування населення, проведене соціологічною групою «Рейтинг» в листопаді 2019 року свідчить про те, що Голодомор сьогодні вважають геноцидом українського народу 82% українців, тоді як в березні 2010 року це твердження підтримували тільки 60% опитаних [3]. Тобто поступово в певних болючих питаннях вибудовується модель історичної пам'яті, з якою готові погодитися більшість українського суспільства. Натомість формування історичної пам'яті про Другу світову війну, яка і сьогодні є предметом політичних та ідеологічних маніпуляцій, продовжує розділяти людей на групи з різними екзистенційними цінностями та героями, а також породжувати амбівалентність світогляду окремих особистостей, сприяючи формуванню у них невизначеної, подвійної ідентичності.

На наш погляд, ідентичність, яка сформувалася в наслідок вищеописаних дискурсивних війн в теперішньому українському суспільстві можна визначити як національно-пострадянську (або навіть квазі-радянську). Квазі-радянським ми вважаємо новий концепт «руського миру», побудований багато в чому на історичній міфології, зокрема на міфі

про Другу світову війну, а також на ідеологемах про велику російську культуру, щасливе співіснування народів в радянській державі та перевагах спільного радянського минулого. Феномен подвійної ідентичності проявляється, в тому, що, з одного боку, суб'єкт усвідомлює себе частиною української нації, є прихильником європейського вектору розвитку країни, не сприймає авторитаризм, що назовні часто виявляється в символічній репрезентації національних цінностей – носінні української символіки тощо. З іншого боку, він не сприймає нові концепти певних історичних подій та інтерпретації міста в українській історії окремих особистостей, часто прагне до патерналізму та повернення до соціалістичної внутрішньої політики, на глибинному рівні все ще є носієм комплексу меншовартості, що виявляється, насамперед, в артикуляції тих чи інших міфологем «руського миру», традиційної ненависті до будь-якої влади та присутності страху перед гнівом «старшого брата». Слід зазначити, що наявність такої подвійної ідентичності не можна пов'язувати з віковими, соціальними або регіональними чинниками.

Отже, наявні сьогодні в українському культурному полі дискурсивні війни, в основі яких лежать різні концепти історичної пам'яті, є фундаментом для формування подвійної ідентичності, яка тривалий час породжує світоглядне протистояння в нашому суспільстві. Цей феномен потребує подальшого соціально-філософського аналізу всіх наявних його аспектів задля вироблення ефективних механізмів подолання конфлікту смислів, що існує, та зняття соціальної напруги.

Література

1. Рябчук М. Нотатки на полях дискурсивних битв //Критика. – 2008. – Число 1-2. – С.12-15.
2. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. – Київ: «К.І.С.», 2011. – 240 с.
3. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-50476204>